JEAN-PAUL PICAPER

NACISTÉ

KTEŘÍ UNIKLI OPRÁTCE

HITLERŮV DVORNÍ ARCHITEKT

VŮDCOVA PRAVÁ RUKA

ANDĚL SMRTI Z OSVĚTIMI

ŽIDOVSKÝ KAT

NACISTÉ KTEŘÍ UNIKLI OPRÁTCE

Copyright © L'Archipel, 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.

Translation © Vladimír Čadský, 2021
Cover © Adéla Korbelářová, 2021
© DOBROVSKÝ s. r. o., 2021

ISBN 978-80-277-0785-0 (pdf)

JEAN-PAUL PICAPER

NACISTÉ

KTEŘÍ UNIKLI OPRÁTCE

PANGEA

OBSAH

PŘEDMLUVA 7

SMYČKY TISÍCE ŠIBENIC 9

PRVNÍ ČÁST: KAPITULACE 15

DRUHÁ ČÁST: SMRT 71

TŘETÍ ČÁST: ODPYKÁNÍ 119

ČTVRTÁ ČÁST: ODPUŠTĚNÍ 215

PÁTÁ ČÁST: MANIPULACE 251

ŠESTÁ ČÁST: SMÍŘENÍ 315

SEDMÁ ČÁST: VYŘEŠENÍ 365

ZÁVĚR: NORMÁLNÍ A OBYČEJNÍ LIDÉ? 481

PŘÍLOHA 491

JMENNÝ RNEJSTŘÍK 493

„Jakmile bude vymýcen přízrak nacionálního socialismu a viníci zaplatí za své zločiny, Německo se pozdvihne k důstojnosti a novému životu.“

Prohlášení papeže Pia XII. z 2. června 1945

„Hitlerové přicházejí a odcházejí, německý národ zůstává.“

Josif Vissarionovič Stalin,
rozhlasový projev po konci války

PŘEDMLUVA

Pau, 1943–1944. Jako dítě se skrz stažené žaluzie dívám na pochodující a zpívající německé vojáky. O politice sice ještě nic nevím, ale cítím strach a hněv svých rodičů. Na emoce této chvíle nikdy nezapomenu.

Berlín, podzim 1959. Jsem teď čerstvý student. Právě jsem na stanici metra Friedrichstrasse ve Východním Berlíně uviděl důstojníka východoněmecké lidové armády. Jeho uniforma je stejná jako uniforma wehrmachtu. Tato momentka mi ukazuje kontinuitu dvou německých diktatur, různých, a přesto podobných.

Za studené války se NDR stane předmětem mého studia. Na oplátku mě učí vážit si západního Německa a díky srovnání odsuzovat třetí říši.

Svou vojenskou službu jsem si odbyl na Francouzském vojenském velitelství v Berlíně. Jako novinář jsem se setkával s východoněmeckými úředníky a disidenty, ale také s limi od KGB, ruskými žurnalisty a diplomaty, působícími v rámci sovětských okupačních vojsk. Ti všichni si kladli otázku, odkud se brala účinnost Goebbelsovy propagandy. Jeho ďábelský talent jim však chyběl.

Potom NDR zmizela v propadlišti dějin, sovětský blok se zhroutil. To mi dovolilo plně se věnovat nacionálnímu socialismu. Vyptával jsem se svědků a pročítal kilometry archivů. Procházel jsem knihovny, abych vypátral ztracené texty. Ale nejvíc jsem se o hitlerovské říši naučil v archivech Stasi.

Není nad svědectví z první ruky, a proto přisuzuji v této knize takový význam osobním setkáním. Když jsem

v Západním Berlíně bojoval proti neokomunistické infiltraci, setkával jsem se s bývalými nacisty, kteří skrývali svou minulost, ale i s takovými, kteří kdysi provolávali Hitlerovi slávu nebo k němu měli blízko, a teď vyjadřovali lítost. V letech 1959–1960 jsem mluvil s bývalými vojáky wehrmachtu, z nichž někteří byli válečnými zajatci ve Francii nebo v Rusku. Ti nevzpomínali na heroická dobrodružství ani na krásu bojů, ale na nevýslovné utrpení a mrtvé kamarády.

Tento svět nekonečných hrůz již pohltila historie. Dnes se však na druhém břehu Rýna i jinde najdou tací, kteří se buď z nostalgie, nebo v rámci politické agitace snaží znovu oživit nacionalistický mýtus a velebit hrdinství mladých mužů v polní šedi. Nešťastným *feldgrau*, pouhým odvedencům, nezbývalo než pod hrozbou smrti poslouchat rozkazy fanatiků. Nakonec je beznaděj přinutila bránit domovy před sovětskými mstiteli. Ale hrdinové to nebyli: 5,6 milionu jich tragicky zemřelo, a to nepočítáme 3,1 milionu německých civilistů, kteří zaplatili za Hitlerovy zločiny životem.

Generace těch, kdo přežili, splatila svůj dluh vskutku důstojným způsobem: Vybudovala příkladnou německou a evropskou demokracii, kterou musíme za každou cenu zachovat. Studium třetí říše a NDR ukazuje, že současné Německo není jen hospodářský, ale i politický zázrak. Žiji v této zemi už půl století a mám dvojí občanství, francouzské a německé. A jsem Evropan až do morku kostí. Ano, Německo přichází zdaleka. A my je musíme milovat jako sestru.

SMYČKY TISÍCE ŠIBENIC

„Budoucnost nám může připadat temná a děsivá, ale minulost je mnohem horší."

Philip Kerr, *Vert-de-gris*
(Éditions du Masque, 2010)

Když stát krachuje a moci se ujímá ulice, nabídne diktatura, že dá situaci do pořádku. Lék však bývá horší než sama nemoc. Aby se moc prosadila, najme si jedince toužící dopouštět se činů, které byly dosud zakázány. Oblékne je do uniforem s prýmky a dá jim do rukou jezdecký bičík, jaký Hitler držíval během prvních volebních kampaní. Despotismus totiž probouzí v člověku dravce a katovým učňům umožňuje páchat nepopsatelná zvěrstva. Psi jsou tak puštěni ze řetězu.

S náborem gangsterů a mučitelů neměl žádný totalitní režim nikdy problém. Vždy se hrnuli do jeho služeb, protože se pod jeho záštitou těšili beztrestnosti a za své zločiny byli povyšováni a odměňováni. Velitelé, důstojníci a dozorci z koncentračních táborů byli přece vyznamenáváni „za dobrou práci". Zvýšení počtu obětí zplynování na 10 000 tak veliteli tábora v Osvětimi-Březince Rudolfu Hössovi[1] vyneslo kříž za válečné zásluhy prvního a druhého stupně.

Když moc, která tyto lidi využívala, padne – neboť diktatura se nakonec vždycky zhroutí –, stojí tady celí zahanbení,

1 Neplést s Rudolfem Hessem, Hitlerovým zástupcem v třicátých letech minulého století.

jako zloději přistižení s rukou ve vaší kapse. Jak je potrestat? Na hrdla nacistických trýznitelů by nestačily smyčky tisíce šibenic. Vzhledem k jejich množství byl počet těch, kteří po Hitlerově pádu zaplatili za svou vinu životem, až směšně malý. Během pěti či šesti let po válce skončilo na šibenici 81 hlavních nacistických pohlavárů, těch, kteří vydávali rozkazy. Někteří byli popraveni v Norimberku, jiní v Polsku, v Československu, v Rusku a na Ukrajině a někteří také ve Francii, která dávala přednost kulce. Počet poprav se pohybuje okolo 200, spíše o něco málo více, pokud k nim např. připočítáme dozorce v koncentračních táborech, které zlikvidovali jejich bývalí vězni, sotva se dočkali svobody.

Je faktem, že počet nacistických pohlavárů odsouzených k trestu smrti byl v naprostém nepoměru k rozsahu jejich zločinů. Justice nemůže být při trestání genocidy spravedlivá. Může být nanejvýš symbolická. Už tak nebylo snadné najít ty, kteří dostali od svých nadřízených zelenou, aby páchali masakry „na rozkaz". Himmler jim dal výslovně rozhřešení už předem. Ale soudní tribunál v Norimberku rozhodl, že uposlechnutí rozkazů není polehčující okolnost.

Přispěl k tomu také fakt, že jak se v průběhu války rozšiřovalo Říší ovládané území, narůstal i počet obětí. Pro masové vraždění bylo brzy málo rukou, a tak jeho organizátoři museli už od let 1941–1942 hledat průmyslové řešení. Organizace a zplynování v uzavřených prostorách a odstraňování těl spalováním sice ještě nedosahovaly úrovně moderních jatek, ale ideologie už dělala z najatých vrahů vycvičené roboty, pracující v utajení a nekladoucí žádné otázky. A zejména neprojevující žádné city, za ty hrozily přísné tresty. Masové vraždění bylo jedním z nejlépe střežených tajemství třetí říše. To ovšem nebránilo některým dozorcům a vykonavatelům oddávat se sadistickým hrám, často ve snaze uniknout

z nudy monotónní sériové smrti. A to se neomezovalo jen na tábory a na specialisty na smrt, jako byl doktor Josef Mengele. Také ve wehrmachtu se našlo dost takových, kteří týrali zajaté sovětské vojáky; mstitelů, kteří kamenovali britské a americké letce katapultované z jejich strojů; zfanatizovaných příslušníků SS, kteří popravovali zajatce, místo aby je jen odvedli. Když nejsou svědci, nejsou důkazy. Velitelé si samozřejmě ruce nešpinili, ti jen vydávali směrnice a kontrolovali odvedenou práci. Přesto vždy zůstane pár svědků a mstitelů. Touha po spravedlnosti je v člověku hluboko zakořeněna.

S tím nejvyšší sféry nacistické moci nepočítaly, a s porážkou ještě méně. Atmosféra byla taková, že si takový Höss, Stangl či Eichmann ani neuvědomovali, že páchají zlo. Byli mimo. Ideologie, která omlouvala a zbavovala viny, svedla na scestí mnoho mužů a žen, aby se podíleli na hanebnostech, a tím je pak držela v šachu. Přitom mnozí zločinci byli zprvu pouhými „nohsledy". Zůstali by neškodní, kdyby je Hitler nezmobilizoval proti imaginárním nepřátelům, ztělesněným živými bytostmi, které jim byly vydány na milost.

To, co Spojenci – Sověti, Američané, Britové a Francouzi – nacházeli v táborech a vězeních v okupovaném Polsku a v Německu, předčilo ta nejhorší očekávání. Vyvraždění židů je plným právem považováno za jedinečný historický fenomén. Když v Durynsku generál Eisenhower vstoupil do sklepů v Merkersu, kde nacisté nashromáždili tuny zlata – v tyčích, ale také v podobě beden slitin a zubních implantátů odebraných zavražděným židům v táborech, zmohl se jen na slova: „Bože můj…" Když byly během prvního velkého procesu v Norimberku dvaadvaceti nacistickým hodnostářům, sedícím v boxech pro obžalované, promítány filmy ukazující hromady na kost vyhublých mrtvol vězňů koncentračních táborů, vypadali překvapeně. Takhle si „konečné

řešení“ nepředstavovali. Mrtví, sečtení s účetní pečlivostí, pro ně byli jen cifry.

Hössovo svědectví je zdrtilo. Hermann Göring a Karl Dönitz tvrdili, že žádný Prus by se nikdy nenechal strhnout k takovým zločinům. Když byl jako svědek předvolán někdejší guvernér Polska Hans Frank, původem z Frank u Norimberku, prohlásil na Hössovu adresu: „Když přímo z úst nějakého muže slyšíme, že chladnokrevně zahubil dva a půl milionu lidí, je to věc, o které se bude mluvit po tisíce let.“ Jenže Frank sám podepisoval příkazy k deportacím. Teoretik rasismu Alfred Rosenberg se zase ohrazoval, že s ním „sehráli nepěknou hru“, když mu ukázali dokumenty, které ho jako obhájce filozofie „nadčlověka“ stavěly do delikátní situace. Prostor mezi teorií a praxí, právě to bylo místo pro mrtvoly. Arthura Seysse-Inquarta, neblaze proslulého organizátora deportací z Nizozemí, to přivedlo k zvláštní úvaze: „Existuje jistá mez počtu lidí, které můžete zabít z nenávisti nebo z krvežíznivosti, (...) ale počet těch, které můžete chladnokrevně a systematicky zabíjet ve jménu vojenského kategorického imperativu, nijak omezen není.“ To platí možná o Verdunu a jiných bitvách, ale vraždění vězňů nemělo kromě toho, že vrahové byli v uniformách, s vojenstvím nic společného. To je důvod, proč potom důstojníci SS odvraceli oči od těchto hrůz a zacpávali si s uraženým výrazem nosy. Bylo těžké uvěřit, že nikdo z nich o ničem nevěděl. Někteří z obžalovaných se nicméně pokoušeli přesvědčit soud o své naprosté neznalosti.

Od roku 1945, kdy nacistická říše zmizela, zničená ohněm a mečem, v propadlišti dějin, vzniklo okolo ní a jejího vůdce tolik legend, že je nezbytné odlišit pravdu od lži. Máme-li soudit podle knih a filmů, jež mu jsou věnovány, nepřestává „fenomén“ Hitler, zprvu karikovaný a zesměšňovaný, potom démonizovaný, fascinovat a znepokojovat. Jak mohla tato

úchylná osoba, potomek předků ze zapadlého koutu Rakouska, chudobného Waldviertelu na českém pomezí, tento frekventant nocleháren ve Vídni a Mnichově, tento nevýznamný kaprál z první světové války, který nemohl najít práci, mít takový vliv na německé a rakouské elity, strhnout pro svou věc masy, posílat miliony vojáků na smrt a beztrestně vraždit miliony obětí? Nevděčil za to jen své osobní auře, ani ovládnutí mašinérie až příliš centralizovaného systému, jehož otěže se sbíhaly v jeho vlastních rukou a v rukou malé skupinky asi tuctu spolubojovníků, kteří se zmocnili soukolí krachující republiky. Tito bezskrupulózní bandité uspěli, protože zabíjeli své odpůrce a ze zruinované a dezorientované republiky, kterou vysávali, učinili své rukojmí. Tento gang, vedený provokatérem, jemuž se dařilo vydávat se za muže síly, za bytost pod ochranou Prozřetelnosti, zbavil stát jeho podstaty a násilím a propagandou srazil na kolena občanskou společnost, aby se pak specializoval na dvě oblasti, v nichž opravdu vynikl: na dobyvačnou válku a masové vyhlazování.

Historické bádání se vyvíjí. Ve světle toho, co dnes víme, je třeba odstranit směsici bajek a nesmyslů a vrátit třetí říši její skutečný význam, který byl neúměrně zveličován, a ukázat její realitu, tak často deformovanou. Pravda se možná bude zdát romantickým duším i jiným milovníkům košatých epopejí příliš prostá; ale dát přednost pravdě před fikcí, bez ohledu na jejich zklamání, přináší vždy uspokojení.

PRVNÍ ČÁST

KAPITULACE

„Zbývalo už jen se vším skoncovat. Ale velký tragéd si přál smrt jako velké divadlo, a Berchtesgaden nebyl pro to vhodným jevištěm."

Raymond Cartier, *Hitler et ses généraux*
(Fayard, 1962)

16. leden 1945. Hitler neposlechl svého tajemníka Martina Bormanna, který ho přemlouval, aby se uchýlil do usedlosti Berghofu na bavorském Obersalzbergu. Stejně jako Göring a někteří další, také Bormann poslal svou rodinu do bezpečí na této „magické hoře" režimu. Do tamního kraje se uchýlila i führerova věčná „snoubenka" Eva Braunová. Nejvýznamnější generálové, Keitel a Jodl, navrhli plán bitvy v hornaté jižní zóně (Bavorsko, Rakousko, severní Itálie), zatímco severní zóna (Norsko, Pobaltí, část Východního Pruska) byla svěřena admirálu Dönitzovi. Začal exodus vlády a strany do Berchtesgadenu v zóně B, tedy na jih. Jak dlouho ale ještě bude možné vzdorovat americkým vojskům a prodlužovat hitlerovský sen?

Rozhodnutí psychopata

Cosi však Hitlera nutí, aby se k „magické hoře" obrátil zády a aby z vlastního rozhodnutí čelil osudu v pasti na myši, kterou si sám postavil: ve svém berlínském bunkru. Po návratu do hlavního města, které bylo těžké ubránit a jež bylo

prakticky bez ochrany, strhne do hlubin smrti, hnán temným instinktem, také své nejbližší paladýny a příslušníky domácnosti. Věděl už, co udělá, aby unikl oprátce? Jeho pud sebezáchovy má své hranice, ačkoli jeho nedůvěřivost je už téměř chorobná. Hitler totiž trpí bipolární poruchou, a také cyklothymií. Je nestálý, podle okolností střídá nálady, aniž by ovšem ztratil ze zřetele svou fixní ideu.

Jsou lidé, kteří vypadají navzdory určité mozkové dysfunkci celkem normálně. Hitlerův sklon k hysterickým výstupům je příznakem nevyrovnaného člověka; jeho fenomenální paměť na detaily zase svědčí o autismu. V říjnu 1918, poté, co mu popálil oči obávaný bojový plyn yperit, Hitler pobýval ve vojenské nemocnici v Pasewalku nedaleko Berlína. Podle svého oficiálního životopisu přišel dočasně o zrak. To je přesné. Ale nenajdeme v něm ani slovo o jeho depresi, paranoidních potížích, jež vyžadují péči psychiatra[2]. Hitler, léčený hypnózou, jež ho měla naladit pozitivně, je přesvědčen, že Německo zvítězí a že zažije zázrak. Toto přesvědčení v něm zůstane hluboce zakořeněné. Díky tomu si přizná skutečnost teprve ve chvíli, kdy budou Rusové koncem dubna 1945 jen pár metrů od jeho berlínského úkrytu.

---

2 Viz Bernhard Horstmann, *Hitler in Pasewalk. Die Hypnose und ihre Folgen* (Hitler v Pasewalku. Hypnóza a její následky), vydal Droste Verlag roku 2005. Tato epizoda z jeho dřívějšího života je tajemství střežené stejně dobře jako to o jeho hypotetickém židovském dědečkovi ve Vídni. Svědkové za podivných okolností zmizeli. Doktor Edmund Forster, který ho léčil v Pasewalku, „spáchal sebevraždu" v září 1933, stejně jako doktor Ernst Weiss, který sebral Forsterovy poznámky. Weiss uprchl do Francie a se životem skoncoval v Paříži roku 1940 krátce předtím, než dorazila německá vojska. Tématem se zabýval ve svém románu *Der Augenzeuge* (Očitý svědek), jenž nezůstal nepovšimnut gestapem. Generál Kurt Schleicher a plukovník Ferdinand von Bredow, kteří zpracovávali rešerše týkající se pobytu desátníka Hitlera v Pasewalku, byli zavražděni za noci dlouhých nožů z 29. na 30. června 1934.

Předcházející týdny führer strávil v „Orlím hnízdě“ (Adlernest), svém opevněném hlavním stanu v Bad Nauheimu v pohoří Taunus, severně od Frankfurtu nad Mohanem, odkud od 10. prosince 1944 řídil neúspěšnou protiofenzívu v Ardenách. Maršálovi Rundstedtovi, jenž již dvakrát upadl v nemilost a jehož nyní odvolal z odpočinku, aby vedl tuto operaci, poděkoval Železným křížem s dubovými ratolestmi. „Odpočiňte si,“ řekl mu Hitler soucitně, „ještě vás budu potřebovat.“ Keitelovi se svěřil: „Rundstedt už je moc starý. Už nemůže jezdit z jednoho konce fronty na druhý.“ Za porážku mohou vždy generálové a maršálové.

O Vánocích, krátce po operaci hlasivek, učinil Hitler v rozhlase halasné prohlášení a oznámil, že má k dispozici obzvlášť smrtonosnou zbraň. Na dokončení uranové bomby však již bylo příliš pozdě, zpoždění nabral i proudový letoun a výrobní linky V2 byly blokované.

Bormann musel očekávat, že jeho šéf dá se smělou tvrdohlavostí, jež pro něj byla charakteristická, přednost riziku před bezpečím. Znal svého mistra, ale tuto Hitlerovu stránku, pro něhož byla válka nejvznešenější ze všech řemesel, podcenil. Teprve v letech 1914–1918 se Hitler cítil opravdu ve své kůži – což jeho nadřízení pokládali za odvahu. Gutmann, jeho rotmistr, mu zařídil vyznamenání Železným křížem první třídy. Tuto svou vlastnost Hitler znovu projevil při pokusu o puč v Mnichově roku 1923: kulka, která mu byla určena, zasáhla kamaráda, který stál vedle něho. Po tomto neúspěchu chtěl spáchat sebevraždu, ale přítelkyně mu to rozmluvila, přestože měl už hlaveň pistole přiloženou ke spánku. Byl zatčen a souzen za velezradu a šibenici unikl pouze díky svému vlasteneckému patosu, který souzněl s duchem doby.

Hitler, jehož smrt často minula jen o vlásek, se pokládal za vyvoleného, jehož chrání Prozřetelnost. Jeho odvahu mi dosvědčil bývalý bojovník SS Emil Mallwitz. Mallwitz,

pocházející z Norimberku, pracoval jako válečný zajatec v Béarnu nedaleko Pau, kde nakonec prožil život poté, co se oženil s jednou místní Francouzkou. Zemřel v roce 2015, kdy mu bylo devadesát let. Do armády byl povolán v necelých osmnácti letech rovnou z gymnaziálních lavic, ale později se Mallwitz, hrdý na svůj Železný kříž, stal elitním bojovníkem a byl několikrát raněn. Na otázku „Jaký byl Hitler?" Mallwitz začal vyprávět, jak jako řidič vozidel divize SS *Totenkopf* („Umrlčí lebka") vezl jednou v roce 1943 führera na východní frontě. Bylo to v zimě a Hitler, který přijel na inspekci, hned po tom, co vystoupil z vlaku, přikázal důstojníkům, aby dali své pláště vojákům, kteří mu vzdávali čest zbraní. Potom nastoupil do Mallwitzova vozidla, jednoho z německých otevřených džípů, přezdívaných „kýbl" (*Kübelwagen*). Ve voze měli překonat prostor ostřelovaný Rusy. Mladý řidič nechtěl nést odpovědnost za smrt nejdůležitějšího muže Německa. „Vpřed, jedeme," odpověděl kategoricky Hitler. O několik dní později přijel na inspekci Himmler. Také on nastoupil do terénního vozu. Ale když měli vjet do sektoru ostřelovaného Rusy, *reichsführer* SS požádal, aby otočili.

Mluvil jsem s lidmi, kteří měli k diktátorovi blízko. Podle nich měl sklon k náhlým a nepředvídatelným rozhodnutím. Řada atentátů na něj neuspěla právě proto, že na poslední chvíli odřekl nějaké setkání a málokdy byl tam, kde byl očekáván. Opravdu si Bormann myslel, že se takový člověk stáhne na Berghof a bude čekat na nějaké znamení z hvězd nebo zázračnou zbraň, která by zachránila Říši? Nebo snad bude doufat v čelní střet mezi Sověty a Američany, kteří na severních rovinách postupovali proti sobě a brali Německo do kleští[3]? „Šéf" byl nepředvídatelný a netrpělivý, jako by

3 Ti se však místo střetnutí bratřili. 25. dubna 1945, v den nazvaný „Elbe Day", se americký podporučík William D. Robertson a ruský poručík Alexandr Silvaško objali v Torgau na Labi.

neslyšel. Nebyl to člověk, který by ustoupil nebo se schoval. Dalo se čekat, že zůstane až do konce, a třeba i zahyne spolu s Německem. Osud, který Bormann ani mnozí další rozhodně sdílet nehodlali.

Volba: Berlín

Führerův zvláštní vlak[4] tak vyjíždí z Bad Nauheimu směrem na Berlín. Vyráží na sklonku dne a nyní projíždí studenou a mlžnou temnotou. Angloamerické bombardéry, ovládající nebe nad Německem, zasypávají zemi bombami. Konvoj zastavuje v Grunewaldu, lesnatém předměstí Berlína, odkud vyjíždějí vlaky smrti do Osvětimi a Terezína. Poslední kilometry do Kancléřství v centru Berlína führer překoná v autě. Není třeba, aby obyvatelé viděli, že přijíždí führer s doprovodem.

Führerův bunkr, nacházející se 8,20 metru pod úrovní Nového kancléřství, silně poškozeného bombardováním, je třináctým a posledním Hitlerovým hlavním stanem. Vchází se do něj „předbunkrem" (*Vorbunker*), situovaným nedaleko sálu Starého kancléřství v o něco menší hloubce. Obě části jsou spojeny mezi sebou a s Kancléřstvím úzkými schodišti. Celek zahrnuje asi třicet menších místností. Nouzový východ z bunkru vede do zahrady Kancléřství. Komplex, chráněný zhruba čtyřmetrovou vrstvou betonu, dokonale odolával dělostřelbě i bombám.

Hitler s sebou přivádí nejužší kroužek svých dvořanů a služebníků, svůj poslední tým. Je tam zejména jeho majordomus, *obersturmbannführer*[5] SS Heinz Linge, vojenský

4 Slavný *Führersonderzug*, původně nazývaný *Amerika* a po vyhlášení války Spojeným státům (11. prosince 1941) překřtěný na *Brandenburg*.

5 Armádní hodnosti odpovídající hodnostem SS čtenář najde v tabulce na konci knihy.

přidělenec *obersturmbannführer* SS Otto Günsche, důstojník *Leibstandarte Adolf Hitler*, příslušník Bezpečnostní služby (SD) Říše, bývalý velitel roty na východní frontě. Následují pobočník Julius Schaub a čtyři sekretářky – Johanna Wolfová, Gerda Christianová, Christa Schröderová a Traudl Jungeová – a také ošetřovatelka Erna Flegelová. Hitler si dále přivedl svého šoféra, *oberscharführera* SS Ericha Kempku, dietetickou kuchařku ruského původu Constanze Manziarlyovou, svou osobní stráž a technické pracovníky. Mezi nimi *obersturmbannführera* Rochuse Mische, příslušníka *Leibstandarte* a od roku 1940 svého osobního telefonistu[6]. A nakonec tu je Hitlerova fenka Blondi, jíž věnuje víc pozornosti než svým spolupracovníkům. Ještě celý měsíc ji bude venčit na zahradě Kancléřství, dokud nebude nepřátelská palba příliš nebezpečná.

Očekává ho jeho oblíbený ministr, Albert Speer. Josepha Goebbelse přijme až za dva dny. Jsou zde také velitelé jeho policie, *standartenführer* SS Heinrich Müller, náčelník gestapa, a *obergruppenführer* SS Ernst Kaltenbrunner, vedoucí Hlavního úřadu říšské bezpečnosti RSHA (*Reichtssicherheitshauptamt*), vytvořeného roku 1939 Himmlerem k zastřešení politické policie, gestapa (*Geheime Staatspolizei* = státní tajné policie), kriminální policie (Kripo = *Kriminalpolizei*) a rozvědky SS (SD = *Sicherheitsdienst*, doslova Bezpečnostní služba). Hermann Göring žije jako feudální pán na svém statku Carinhall severně od Berlína. Pokud

6 Viz Nicolas Bourcier, *J'étais garde de corps d'Hitler* (La Cherche Midi, 2006), knihu složenou z rozhovorů s Rochusem Mischem z let 2004 a 2005. 3. října 2008 vydal Keystone Animation Ltd. na DVD dokumentární snímek *Rochus Misch erzählt*, založený na jeho vyprávění. Po smrti vojenské spojky Armina Lehmanna byl Rochus Misch spolu s Güntherem Schwägermannem (narozeným roku 1915) jedním ze dvou posledních žijících svědků událostí v bunkru. Rochus Misch zemřel v září 2013.

jde o Heinricha Himmlera, ten se uchýlil do bezpečí na usedlost svého maséra, doktora Kerstena. Hitlerovu důvěru už ztratil stejně jako Göring, jehož luftwaffe je zdecimována. Himmler velel zbraním SS napřed v Bádensku, pak v Bratislavě, ale nakonec byl po ztrátě Pomořan velení zbaven. V Maďarsku se pod velením Seppa Dietricha pokoušejí o protiútoky elitní divize SS *Leibstandarte Adolf Hitler*, *Das Reich* a *Hitlerjugend*, ale musejí za těžkých ztrát ustupovat před Sověty.

Hitlerův osobní tajemník v postavení ministra Martin Bormann zde ještě není. Z Hitlerova okruhu je jediný, kdo stojí oběma nohama na zemi. Bez něho by se třetí říše už zhroutila. A kdyby ho jeho šéf poslouchal, byla by trvala o něco déle. Na Obersalzbergu v Bavorsku by Hitler mohl ještě nějakou dobu odolávat a jeho služebníci by nepadli do rukou Rusům. Bormann si získal Hitlerův respekt ve třicátých letech, když se energicky pustil do budování Berghofu, dočasné rezidence, nad níž v nadmořské výšce 1834 metrů narouboval útočiště s panoramatickým výhledem (*Kehlensteinhaus*), které Hitlerovi věnoval k jeho padesátým narozeninám 20. dubna 1939. Bormann se do stavby vrhl se zanícením a brutalitou, bez ohledu na výdaje, poháněl dělníky až do úplného vyčerpání a potřebné pozemky vyvlastňoval rolníkům pod hrozbou internace v koncentračním táboře. Pod přepychovou horskou nemovitostí dal vyhloubit podzemní pevnost zahrnující rozsáhlou síť chodeb a úkrytů, dobře vybavenou a hájenou jednotkami SS. Hitler dal k dispozici Bormannovi a jeho rodině horskou chatu. Jeho sedm dětí a žena Gerda tak odjely dýchat čistý alpský vzduch.

Proč se Hitler v lednu 1945 neuchýlil do železobetonových katakomb Berghofu? Proč Berlín? Zdá se, že už ho nelákalo světlo, ale soumrak. Tato volba urychlila konec

jeho samého i jeho doprovodu. A zdá se, že Bormann nechápal, že hlavní město ve führerových očích zosobňuje moc, kterou s takovými obtížemi dobyl. Jak by měl vědět, že jeho šéf už čeká na smrt? Bormannovi je teprve pětačtyřicet let. Chce žít a užívat si moci. Nechce ji získat zradou svého pána, ale odstraněním rivalů, které od něj bude držet dál.

Bormann se může ke svému zbožňovanému vůdci připojit až o dva dny později. Eva Braunová, jež se vzepřela svému milenci, který naléhal, aby zůstala v bezpečí v Bavorsku, se k nim přidá 7. března. V tu dobu mohou ještě letadla přistávat a startovat na letišti Berlín-Tempelhof. Führerově družce přidělí v bunkru pokoj s předsíňkou. Pokud jde o Goebbelse, ten má svůj vlastní bunkr jen pár kroků odsud. Ve vůdcově bunkru se spolu se svou ženou Magdou a jejich šesti dětmi usadí teprve 22. dubna a obsadí místnost v hlavní budově, zatímco jeho žena a děti se tísní ve vedlejší budově.

Magda Goebbelsová, fanaticky oddaná führerovi, se rozhodne zemřít spolu s ním. Svému synovi Haraldovi, sloužícímu u luftwaffe, z bunkru píše: „Milovaný synu, (…) naše nádherná idea se hroutí a spolu s ní všechno, co jsem znala v životě krásného, obdivuhodného, vznešeného a dobrého. Svět, který přijde po nacionálním socialismu, nestojí za to, abychom v něm žili, a to je důvod, proč jsem sem přivedla své děti. Jsou příliš dobré, než aby žily ve světě, který přijde po nás, a Bůh ve své dobrotě mě pochopí, když je sama vysvobodím."

Hitler by se mohl pokusit zachránit, když už ne život svůj a svých blízkých, tak alespoň životy svých vojáků a spoluobčanů. Například tak, že by prohlásil Berlín za otevřené město a vyvěsil bílou vlajku, jako Paříž roku 1940 nebo Řím roku 1944. Ale neudělá to. On chce buď všechno, nebo nic.

Svou agonii bude prožívat pod zemí mezi dešťovkami a krtky a poddané zanechá té jejich v jiných sklepích a bunkrech[7].

Klíčový muž: Martin Bormann

Není to zvláštní, že Martin Bormann, který byl Hitlerovým důvěrníkem a pravou rukou, je dnes zapomínán a podceňován, ačkoli byl klíčovým mužem třetí říše? Nestal se snad, díky svým nevybíravým metodám, nejmocnější postavou Říše? Jak Hitlerovi ubývalo sil, začal ho postupně ovládat, ovšem s opatrností, jakou styk s tímto nevyzpytatelným a výbušným mužem vyžadoval. Všechny Hitlerovy výnosy procházely přes Bormannův pracovní stůl. Říkalo se dokonce, že některé z nich podepisoval, ba co hůř, že napodobil parafu svého pána. Třetí říše byla nesmírně byrokratická diktatura a Bormann byl aparátčík. Svou kariéru vybudoval na tom, že uměl předem uhádnout sebemenší přání führera, na něhož doléhala stále tíživější a bezvýchodnější válka, ale který se nepřestával pokládat za nenahraditelného vojevůdce.

Bormann zdolával stupínky moci jeden po druhém. Jako příslušník *freikorpsů* po velmi krátkém pobytu na frontě v osmnácti letech byl v březnu 1925 odsouzen k jednomu roku vězení jako spoluviník Rudolfa Hösse, který zabil domnělého udavače. Po propuštění vstoupil roku 1927 v Durynsku do nacistické strany, nejdřív jako úředník regionálního tisku, potom v roce 1928 jako regionální vedoucí. V říjnu 1933 se stal *reichsleiterem* (říšským vedoucím) a v listopadu poslancem říšského sněmu. V letech 1933–1941

7 Tyto podzemní kryty, budované od roku 1936, tvořily 40 % plochy nemovitostí v hlavním městě.

vykonával funkci osobního tajemníka Hitlerova zástupce Rudolfa Hesse. To už byl zapsaný natolik dobře, že 30. června 1940 provázel, spolu s Arnem Brekerem, Albertem Speerem, Hermannem Gieslerem a vysokými důstojníky, Hitlera do Paříže.

Bormann nebyl nijak skvělý řečník, neměl Hitlerovu strhující výmluvnost ani Goebbelsův ostrý a útočný styl, ba ani Göringův poněkud žoviální impozantní zjev. Ale Himmler, zakladatel SS se zálibou v mystice, hlava veškeré policie, ho respektoval a měl k tomu všechny důvody. Roku 1935 mu dal hodnost *gruppenführera* zbraní SS. Říše rozdávala čestné hodnosti svým hodnostářům, aby se mohli předvádět v uniformách, jež byly pro vnější efekt vhodnější než civilní oděv. Ani samotný Hitler se od uchopení moci v roce 1933 neobjevoval na veřejnosti jinak než v uniformě, ovšem bez prýmků a obrub, zato se Železným křížem na hrudi. Od jeho sekretářky Traudl Jungeové ovšem víme, že v soukromí „nosil černé kalhoty, keprové sako barvy polní šedi, zářivě bílou košili a černou kravatu. (...) Pouze na pravé straně hrudi nosil stranický zlatý odznak, Železný kříž a černou medaili těch, kdo utrpěli ve válce zranění[8]“.

Reichsmarschall Göring opovrhoval Bormannem jako kancelářskou myší a nemohl mu zapomenout, že dostal hodnost brigádního generála SS, aniž kdy přičichl k opravdovému boji. Jako velitel letky s dvaadvaceti vítězstvími v leteckých soubojích byl Göring v červnu 1918 vyznamenán císařem, který mu osobně předal prestižní Ordre pour le Mérite – ale po příměří byl kvůli svým ultranacionalistickým projevům z armády vyhozen. Když se vrátil do sedla, říkal o Bormannovi, že „polovinu času tráví tím, že hlídá své křeslo, a druhou pošilháváním po křesle souseda“. Bormann se dovedl

8 Traudl Jungeová, *Do posledního okamžiku*, Praha, Ikar 2003.

v nacistickém cirkusu skvěle pohybovat a za svůj postup vděčil chybám druhých a své všudypřítomnosti. Neexistuje skupinová fotografie s Hitlerem, kde by ho nebylo vidět za führerem, nebo alespoň někde v koutku. Stal se jeho věčným stínem, jeho „hnědou eminencí“[9].

Magická hora

Pragmatický a prozíravý Bormann odhalil slabiny Hitlerovy osobnosti, zejména jeho slabost pro jedno mýtické místo a jednoho zemřelého přítele. Jméno tohoto světlonoše na bavorské hoře Obersalzbergu bylo Dietrich Eckart[10]. Jistě, směsice scestných idejí, z nichž se měl stát nacismus, se v hlavě mladého Hitlera, žijícího na okraji společnosti, usazovala již ve Vídni a v Mnichově, tedy ještě před první světovou válkou. Ale Dietrich Eckart byl guru, který tento různorodý mišmaš uspořádal a vytvořil führerovu vizi, jak ji známe z jeho brevíře *Mein Kampf*. Eckart, o dvacet let starší dědic rodinného majetku, který rozházel, a velký příznivec rasistických teorií 19. století, šířil politické ideje extrémní pravice. V letech 1918–1920 vydával ve spolupráci s Gottfriedem

9 Narážka na barvu košilí nacistických útočných oddílů (SA).

10 Dietrich Eckart (1868–1923), původem z Frank od Norimberka, je jedním z prvních členů Německé dělnické strany (DAP), z níž Hitler učiní nacistickou NSDAP. Roku 1895 umírá jeho otec, který mu zanechal značné jmění, které však Eckart rozhází. Zběhne ze studií medicíny a marně se pokouší o úspěch jako dramatický autor. Zapleten do mnichovského pivního puče po Hitlerově boku je uvězněn na pevnosti Landsberg. Je propuštěn ze zdravotních důvodů a 26. prosince 1926 umírá v Berchtesgadenu na srdeční selhání vyvolané alkoholem a zneužíváním morfinu, zatímco Hitler, který si odpykává na Landsbergu svých osm měsíců, píše první díl *Mein Kampfu*.

Federem a Alfredem Rosenbergem[11] antisemitské periodikum *Auf gut Deutsch*[12] (Dobře německy), které Hitler pilně četl. Od té doby hájil německý stát „zbavený odpadu a monster, která příroda pravidelně plodí". Již to je svým způsobem výzva ke genocidě… Eckart, příznivec eugeniky, byl nejen jedním z prvních tvůrců koncepce nacismu, ale také vzdáleným inspirátorem holokaustu.

Mezi zámožným Eckartem a někdejším „bezdomovcem" Hitlerem zela velká propast. Hitler poznal tu nejhorší bídu. Občas přespával na ulici, častěji v noclehárnách. Důstojnost nalezl až v uniformě polní šedi, v krvavém deliriu zákopů. Sotva se postavil na nohy, přišla ponižující německá porážka. Ale oba muži měli společného jmenovatele: svůj neúspěch – Eckart jako dramatický autor, Hitler jako umělec a malíř. Jako zneuznaní „géniové", oběti společnosti, která je nechápala, byli naladěni na stejnou notu. Na přelomu dvacátých let pobývali několikrát „na magické hoře" společně. Hitler se do návštěvní knihy penzionu Moritz zapsal jako „M. Wolff". Náklady hradil lépe situovaný Eckart. Budoucí nacistický agitátor zde nasával ideje svého mentora. A tito dva muži z okraje společnosti si dobře rozuměli ve svém stihomamu, přisuzujíce své pohromy neviditelným a opovrženíhodným konspirátorům, „světovému židovskému spiknutí".

Hitlerův pakt se smrtí se datuje od pobytu v zákopech a setkání s Eckartem. To on naočkoval Hitlerovi xenofobní myšlenky i fascinaci smrtí. „Bude tancovat, ale melodii jsem mu dodal já," prohlásil prý před smrtí. A také mu měl svěřit poslání vymýtit zlého germanofobního ducha a zmobilizovat

---

11 Rosenberg, hlavní teoretik nacismu, z něhož Hitler udělal svého ministra pro okupovaná území na Východě, byl pověšen v Norimberku roku 1946.

12 Název se vztahuje k němčině jako jazyku, nikoli k německé národnosti. Šlo ovšem o ultranacionalistický časopis.

proti němu národ, *das Volk*. Tento národ není celek tvořený občany voliči, ale etnicky definované společenství, které stojí v opozici k „rasám“ pokládaným za nižší a cizorodé. Nacisté budou používat slovo *völkisch*, vyjadřující lépe jejich identitu než označení „lidový“.

Díky Bormannovi Hitler trávil třicátá léta převážně na horském vzduchu Berghofu spolu s Evou Braunovou, svými blízkými spolupracovníky, strážemi SS, služebníky a kohortou uctívačů. Zde také činil svá nejdůležitější rozhodnutí – zde například nazval plán útoku na SSSR „plánem Barbarossa“, protože císař Friedrich Barbarossa je podle legendy pohřben právě pod touto horou, odkud vyrazí, aby dobyl zpět své království. Věřil snad Hitler, že je jeho inkarnací či poslem?

Zdvojený stát

Aby se prosadil, využíval Bormann také jednu neznámou tvář třetí říše: chaos a anarchii vládnoucí v hitlerovském mikrokosmu. Na rozdíl od proklamovaného pořádku a kázně netvořila Říše stejnorodý *Mannschaft*, tým táhnoucí za jeden provaz, ale připomínala spíše košík plný krabů. Divoké boje o moc a führerovu přízeň mezi hodnostáři a funkcionáři zuřily na všech úrovních. Bylo to ostatně záměrem Hitlera, který stavěl své přisluhovače proti sobě tak, aby si konkurovali, když například svěřil některý úkol hned několika z nich, nebo dbal, aby se křížily jejich kompetence. Rozděl a panuj…

Ani organigram NSDAP (nacistické strany), jež byla stranou i státem zároveň, nevypadal nikterak jasně. Žádná pozice v něm nebyla definitivní, kromě führerovy. Kádry si musely post vydobýt a potom udržet, z čehož plynulo neustálé

soupeření a nestabilní rovnováha s četnými změnami na lokální úrovni. Zpočátku Hitler sehrával roli rozhodčího mezi lokálními a regionálními náčelníky, ponechával na každém z nich, aby se ho dovolávali, a udržoval je v nejistotě o svých záměrech. Bormann, na něhož se plně spoléhal s řízením NSDAP, z těchto antagonismů těžil. K tomu je nutno přičíst, že Říše měla „dvojí tvář“: za na odiv vystavovanou fasádou státu byla mocná a bojovná strana; byl tam vůdce, který byl zároveň kancléřem Říše; za klasickou armádou z rekrutů a důstojníků z povolání, wehrmachtem, existovala zfanatizovaná politická armáda, zbraně SS; a nakonec tu byla obvyklá diplomacie dvojí hry, s hákovým křížem na rukávech a s připínacími límečky s kravatou.

Ostatně i samy osobnosti měly dvojí tvář. Nikdo to nevyjádřil lépe než bývalá Goebbelsova sekretářka Brunhilde Pomselová, která zemřela 27. ledna 2017 ve 106 letech. Podle ní image jejího šéfa jako „vzteklého trpaslíka“, propagandisty řvoucího a gestikulujícího před davy, byla naučená role. V každodenním životě byl Goebbels „malý muž, který však o sebe hodně pečoval“, muž „chladný a uvážlivý, zdvořilý a pečlivě oblečený“, ale zároveň „dobrý herec“. Tak trochu jako Hitler, muž, který si dokázal hlasem podmanit davy, krutý, necitlivý a neúprosný tyran, jdoucí za velikášskými cíli ve jménu chimérické ideologie, ale také upravený čtyřicátník a později padesátník, v soukromí dvorný a komunikativní.

Dvojí tvář měla i hitlerovská vojenská strategie. Kromě vnější války proti nepříteli, zejména sovětskému a potom angloamerickému, byla v Německu a na okupovaných územích vedena vnitřní válka policejního teroru. V okupované Francii byla často připomínána paradoxní směsice kultivované humanity a bestiální krutosti, pro nacismus tak příznačná. Politolog Ernst Fraenkel to v americkém exilu dobře vyjádřil

v *The Dual State*[13], v díle, v němž roku 1941 analyzoval – ještě před strukturálním výzkumem Franze Neumanna v *Behemothovi*[14] – nacistický politický systém. Fraenkel rozlišoval mezi „normativním státem" (*Normenstaat*), který pro nepronásledované části obyvatelstva umožňoval další fungování v rámci tržního hospodářství, a „státem svévolných opatření" (*Massnahmenstaat*), tyranizujícím svými zásahy skupiny obyvatelstva pokládané za nepřátele režimu.

Když se Hitler stal v roce 1933 kancléřem, a ještě více v letech 1939–1941, když se pustil do dobývání Evropy, přestával se o fungování strany zajímat. Uznával dokonce, že „(stranické) organizace zcela ztratil ze zřetele". A právě touto pootevřenou brankou proklouzl Bormann. Hitler říkával: „U nás vládne státu strana." Bormann byl aparátčík, který ho tohoto břemene zbavil. Měl vzácnou schopnost řídit tento dvojaký systém. Duší rolník, držel se při zemi a využíval hitlerovského pandemonia. Když začala válka, jeho moc se stále více opírala o oblasti, které jeho šéf už jednoduše nestíhal, a to v režimu, kde přece vše záleželo na vůdci.

Obklopen rivaly

Bormann musel uchlácholit obávané dravce. Na prvním místě führerova zlého ducha, Josepha Goebbelse z Porýní, který zinscenoval vzestup svého pána a učinil z něj v očích národa poloboha. Goebbels, ministr propagandy a lidové osvěty,

---

13 V němčině *Der Doppelstaat*. Po válce se Fraenkel (1898–1975) stal roku 1949 jedním ze zakladatelů Ústavu politických studií v Západním Berlíně (Otto-Suhr-Institut), kde jsem v letech 1959–1960 poslouchal jeho přednášky.

14 Franz L. Neumann, *Behemoth. The Structure ans Practice of National Socialism*, Harper, 1944.

byl tělesný i morální mrzák ďábelské inteligence a povahy. Traudl Jungeová ve svých pamětech vypráví, jak jednoho dne vedoucí Říšské tiskové služby u Hitlerova stolu hloupě poznamenal, že Goebbels dostává nejlepší nápady ve vaně; ten mu hned odsekl: „Měl byste se častěji koupat, pane Dietrichu!“ Němci přezdívali Goebbelsovi „scvrklý Germán“ (*der Schrumpfgermane*), nebo kvůli jeho malému vzrůstu – pouhých 162 centimetrů – „jedovatý trpaslík“ (*der Giftzwerg*). Bormann ho pokládal za oběť vlastních lží. Pseudoumělecký romantismus, záliba v intrikách a Goebbelsova výmluvnost podle něho skrývaly „sklon ke zlu, který téměř nemá rovna“[15].

Pokud šlo o říšského maršála Göringa, Bormann opovrhoval jeho velkopanským a rozmařilým způsobem života i jeho odporem k práci. Nebyl to snad on, kdo se roku 1941 pokusil odradit Hitlera od myšlenky udělat z Bormanna jeho osobního tajemníka? Hitler Göringa neposlechl, ale taková urážka se nezapomíná. Roku 1939 se Göring stavěl proti válce, dokud bude Anglie připravena k boji. Jeho luftwaffe se roku 1940 nepodařilo zničit kapsu u Dunkerque, takže se čtyři sta tisíc britských vojáků mohlo nalodit do Anglie. Stejně tak nedokázala zachránit 6. armádu u Stalingradu, ani ubránit Německo před spojeneckým bombardováním, ačkoli obojí Göring sliboval. Ze všech těchto důvodů upadl do poloviční nemilosti. Ale mezi Němci byl i nadále populární, i když si z jeho tělnatosti a z jeho záliby v přepychu dělali dobromyslnou legraci. A Hitler se neodvážil zbavit nejoriginálnějšího, ale také nejbláznivějšího ze svých původních favoritů, kamaráda, který s ním šel od samého začátku. Tento Prus ověšený medailemi žil obvykle v ústraní

15 K dispozici máme četné Bormannovy dopisy, které jeho manželka odvezla roku 1945 do Bavorska a potom do Itálie, a také poznámky, které zůstaly v Hitlerově bunkru a které se podařilo zachránit jednomu britskému úředníkovi.

na svých pozemcích, kde se vychloubal svými vítězstvími leteckého esa z první světové války. V dobách své slávy žil jako monarcha na svém panství Carinhall, v Schorfheide na sever od Berlína. Vedl tam život ve velkém stylu a zval tam evropskou smetánku, prince a průmyslníky, členy vlád a umělce. Mnoho z nich se po válce určitě za účast na těch večírcích rdělo hanbou. Ty se u Göringových totiž nenesly v duchu *Realpolitik*, ale hlavně prostého lichocení a obžerství. Pro Bormanna to nebyl nebezpečný sok; Bormann totiž věděl, že Göring, ješitný a opájející se sám sebou, by spadl do první připravené pasti.

S Heinrichem Himmlerem, který měl pod palcem veškerou policii a disponoval politickou armádou, zbraněmi SS, udržoval tajemník Říše dvojznačnější vztahy. Musel ho šetřit. Bavor Himmler Bormannovi nedůvěřoval, ale věděl, že je v každodenním styku s Hitlerem. A Himmler se zapřísahal jedině Hitlerem. Bormannovi se však podařilo stát se jeho důvěrníkem. *Reichsführer* SS si tak přicházel poplakat do jeho kanceláře pokaždé, když mu kamarád Adolf ukázal kyselou tvář. Například 16. ledna 1943 Bormann píše manželce: „Jak jsem ti už dnes psal, dnešní návštěva Heinricha H. nebyla právě optimistická: je hluboce zasažen, a evidentně to není záležitost z dneška ani ze včerejška. Šéf s ním jedná nespravedlivě (...) Odmítal všechny moje námitky, a tak jsem mu nakonec řekl: ‚No dobře, šéf má právo být občas nespravedlivý‘."

Himmler, který se nikdy veřejně nevyjadřoval, aniž by se neodvolal na Hitlerovo svolení, a to i v případě, že je neměl, věděl, že Bormann může u führera ztratit slovo v jeho prospěch. Tento vykonavatel špinavé práce rád vystupoval jako mysteriózní velekněz nového pohanského náboženství run a černého slunce, narýsovaných na podlaze vestfálského hradu Wewelsburg.

Bormannovým opravdovým rivalem byl Albert Speer. Tento hezoun, pocházející z buržoazního prostředí, jehož otec a děd byli architekty stejně jako on, vždy v civilu, elegantní a urostlé postavy, metr osmdesát vysoký, se těšil Hitlerově přízni. Mladý ministr zbrojení, jímž se Speer stal, měl pro Bormanna, jemuž přezdíval „führerův Mefistofeles", jen opovržení. Bormann zase pokládal Speera za oportunistu a lháře, domýšlivce jednajícího vždy jen ve vlastním zájmu. Žárlil na přízeň, kterou ho zahrnoval šéf, jenž v něm viděl někoho, kým kdysi sám chtěl být: architekta, umělce, po vzoru sochaře Arno Brekera nebo filmařky Leni Riefenstahlové. Speer navíc zaplnil prázdnotu, kterou svým odletem do Anglie zanechal ve führerově srdci Hess. Bormann toto místo nezaujal; byl to jen potřebný muž, který vstoupil do vůdcových služeb, aby z něj sňal břemeno nudných úkolů.

Rudolf Hess byl prvním Bormannovým nadřízeným, protože ten byl jeho osobním tajemníkem. Ale po náhlém odletu do Skotska Hess v květnu 1941 zmizel ze scény. Jako Hitlerův zástupce a důvěrník, vedoucí kanceláře NSDAP, chtěl v předvečer bezprostředního vstupu Německa do války se SSSR dosáhnout separátního míru s Velkou Británií. To byl ostatně i führerův sen, který Ribbentrop, jeho ministr zahraničí, nedokázal uskutečnit. Spolu s *oberführerem* SS Waltherem Darré, odpovídajícím v třetí říši za zemědělství, velkým anglofilem, a kapitánem Karlem-Heinzem Pintschem, Hessovou ordonancí, byl Bormann jedním ze tří mužů, kteří byli zasvěceni do záměru Hitlerova následníka. To by se bylo mohlo obrátit proti němu, ale – zásahem osudu nebo svého pána – Bormann přešel do Hitlerových služeb jako tajemník a zdědil stranickou kancelář, tedy ústřední administrativní aparát moci. Ačkoli postával skromně v pozadí, projevil okamžitě svou virtuozitu na poli administrativy i politického boje.

Bormann, narozený roku 1900 v Halberstadtu v Sasku-Anhaltsku, poslední potentát, který zůstal v srdci Říše, pocházel ze skromných poměrů. Jeho otec byl trumpetista ve vojenském orchestru, později pak poštovní úředník. Jako přesvědčený luterán dal synovi Lutherovo křestní jméno, syn však jeho víru nepřijal. Bormann byl pak mezi nacistickými pohlaváry tím, kdo vedl nejostřejší protikřesťanskou kampaň. Byl spíše ateista než pohan – na rozdíl od svého prvního protektora Rudolfa Hesse a svého kumpána Heinricha Himmlera. Nicméně v letech 1943–1944, když se situace změnila k horšímu, byl nucen paktovat se s Vatikánem.

Mladý Bormann musel odejít z gymnázia v sekundě. Trocha vědění v něm však uvízla. Nasával nesourodé ideje antisemitských a polovojenských skupin, které po porážce v roce 1918 vyrůstaly jako houby po dešti. Jako samouk a velký čtenář byl nejspíš jediný z nacistických pohlavárů, kdo četl Marxův *Kapitál* a prolistoval Lenina. V Durynsku psal do propagandistického deníku *Der Nationalsozialist* a holedbal se, že je mužem pera. Když se v roce 1945 stala evakuace Berlína akutní, dal poslat na bezpečné místo své knihy, kterým dával přednost před ostatním majetkem. Jeho literární vkus se však omezoval na lidový román. O tom svědčí věnec květů, který položil na hrob dobového autora sladkobolných románů Kurta Kortuma. Bormann působil mylným dojmem dobráka a vystupoval nenápadně, přestože se dokázal stát nepostradatelným. Shromáždil kolem sebe početný a schopný tým a své muže rozestavil více méně všude. Stal se tajným Hitlerovým finančníkem, jeho informátorem uvnitř nacistické strany a počínaje rokem 1943 prakticky jeho jediným důvěrníkem. Své jmění dovedl rozmnožovat, ale nekradl. S rozsáhlými právy souvisejícími s führerovou autobiografií

Mein Kampf – stát tehdy věnoval jeden výtisk každému novomanželskému páru – nakládal uvážlivě. Obohatil také stranu, když zakoupil podíly v Kruppově průmyslovém impériu a vymámil dary od rodiny Thyssenovy, jež oplývala legendárním bohatstvím[16]. Pokladník NSDAP Franz Xaver Schwarz[17] nebyl o těchto licitacích informován. Bormann, mazaný, ale poctivý, z tohoto zlatého dolu nečerpal a ze štědrých darů, jimiž Hitler zahrnoval své generály a ministry, neměl osobně žádný prospěch. To vedlo k domněnce, bezpochyby mylné, že někde, nejspíš v zahraničí, ukryl „tajný poklad", který nashromáždil. Ale v dopisech manželce snil o velkém domě, který mu vůdce po válce daruje… Na konci války však přesto koupil dům v Meklenbursku, nedaleko Berlína. Z jeho zápisků je zřejmé, že si zakládal na tom, že i při svém postavení je bezúhonný. Vyznamenáními a poctami opovrhoval. Moc mu do hlavy nestoupla.

Tento buldok s prozíravostí lišáka neměl tvář, která by budila právě sympatie; bezvýrazná, zaoblená a masitá, nijak krásná, ale také ne odpudivá; hnědé vlasy, malá a tmavá očka, široké chřípí, žádné zvláštní znaky. Měřil 1,68 metru, a tak vypadal mezi hodnostáři režimu, kteří měli všichni včetně Hitlera zhruba metr pětasedmdesát, spíše malý. Vlasy měl stejně černé jako uniformu SS, neměl však Hitlerovy modré průzračné oči, jak je popisuje řada svědků. Co dělal

---

16 V konzervativních kruzích (vojenských, aristokratických, církevních) byl odpor proti nacismu častý. Velcí šéfové se od něho drželi stranou, s výjimkou starého Hitlerova přítele, věrného Fritze Thyssena, který se s führerem rozešel v roce 1939 a utekl do Francie. Po německé invazi Francouzský stát vydal Thyssena okupantům, kteří ho internovali.

17 Schwarz, narozený roku 1875 v Bavorsku, byl pokladníkem nacistické strany po většinu její existence. Získal hodnost *SS-Obergruppenführera*. Na konci války ho zajali Američané a roku 1947 zemřel v internačním táboře.

tenhle křupan mezi těmito hrdiny, holedbajícími se jizvami a vyznamenáními? Působil dojmem, že je širší než delší, ale jeho medvědí konstituce skrývala také medvědí sílu; byl vyrovnaný a úporný zrovna jako toto zvíře, jehož manýry občas míval. Bormann byl sice kancelářská krysa, ale z dob, kdy ve dvacátých letech řídil velké panství v Meklenbursku, si zachoval styl kavalíra a zálibu v životě ve velkém stylu.

Bormannova role ve třetí říši byla dlouho podceňována. Nakonec se však všichni pozorovatelé, státní zástupci, vyšetřovatelé, vojenští a političtí činitelé shodli, že se stal číslem dvě nacistického režimu, resp. *de facto* číslem jedna, protože povýšil na führerova zástupce, i když nikoli titulárního. Na rozdíl od jiných prominentů režimu, kteří se museli spokojit s řízením přiděleného sektoru a permanentní přístup k šéfovi neměli, věděl o všem, co si Hitler myslel, říkal a dělal.

Vzhledem k tomuto speciálnímu vztahu se šéfem se Bormann považoval za cosi jako písaře bohů, jakéhosi Thovta, tajemníka s hlavou ibise z egyptského panteonu. Se sobě rovnými jednal prohnaně, intriky byly jeho oborem, avšak Hitlerovi byl oddán tělem i duší. Viděl v něm vyvoleného, předurčeného, aby dělal zázraky. Hlídal ho jako Kerberos natažený u jeho nohou a lízající mu boty. Hitler byl jeho bůh; nikdy ho nezradil. Jen několik týdnů před osudným rozuzlením, v dubnu 1945, se v dopise ženě podělil o „svou nezvratnou víru v konečné vítězství“, založenou „do značné míry na faktu, že existuje führer“, jako by říkal, že existuje Bůh. Byl však příliš realista, než aby neviděl, že toho všeho je jen do času a že jednou, až tento bůh padne, pomine i jeho ráj.

Bormann vytušil v Hitlerovi, jenž vystoupal na německé nebe jako zářící meteor, spalující cestou těla i duše, šanci

století. Ale když energie, kterou tato hvězda sršela, začínala slábnout a její světlo rudlo a nakonec potemnělo, Bormann převzal štafetu. Teprve tehdy se opravdu uplatnil. Není příliš pravděpodobné, že v sobě živil tuto ambici hned od začátku. Znal až příliš dobře meze proveditelného i možnosti sebe sama po boku šéfa, který začínal balancovat nad propastí. Jeho heslem bylo: „Všechno má svůj čas." Dovedl čekat a využít příležitosti, a tak si musel v určitou chvíli říci, že je mnohem způsobilejší než ostatní, aby mohl převzít štafetu. Právě v těchto posledních měsících války překročil osudovou linii. Zdecimovaný wehrmacht i SS ustupovaly na všech frontách. Rozvědka nefungovala. Hitler dal popravit řadu svých nejlepších důstojníků a diplomatů, které podezíral ze spiknutí. Bormann, místo aby se zapojil do palácového převratu, po němž naprosto netoužil, neboť stále ještě cítil k führerovi určitý respekt, Hitlera obcházel a manipuloval s ním.

Žít zahrabaný v bunkru Kancléřství nebyl žádný med, ale tato situace vyhovovala více Bormannovi než ostatním führerovým služebníkům. On, kancelářská krysa, kterému rivalové přezdívali „feldmaršál dálnopisů", se dokonale přizpůsobil. Nakonec byl jediný, kdo měl k dispozici rádiovou linku pro styk s vnějším světem. Všechno šlo přes něho. Byl mocnější než Hitler a tahal za nitky. On byl Hitlerem. Přijímal velká rozhodnutí, která mu formálně předkládal, jako to celá léta dělal s rutinními spisy. Hitler o svém osobním tajemníkovi řekl: „Vím, že Bormann je hrubián, ale když něco začne, také to zdárně dokončí. V tomto ohledu se na něj mohu vždy spolehnout. Se svou zarputilostí a brutalitou vždy zajistí provedení mých rozkazů." Tato slova zaznamenal Hitlerův přítel, fotograf Heinrich Hoffmann. Administrativa a čtení spisů Hitlera nebavily, ze svého bohémského mládí ve Vídni a Mnichově si zachoval vůči tomuto druhu

práce averzi. Nikdo nebyl větší zmatkař než on. Bormannův metodický přístup ho uhranul. Také o něm řekl: „Bormannovy spisy jsou připraveny natolik srozumitelně, že mi stačí odpovědět ano či ne. S ním vyřídím během deseti minut to, co by mi s jiným trvalo hodiny. Když mu řeknu, aby mi něco za šest měsíců připomněl, mohu se na něj spolehnout." A házel mu stále více drobků moci.

Bormann měl jediné přání: překonat na cestě k führerovi všechny ostatní a stát se mužem číslo dvě režimu. Ne tím, že ho bude zrazovat jako oni, ale že je odstraní. Získat moc tím, že bude hitlerovštější než Hitler. Tak by se stal „následníkem trůnu", *Kronprinz*. Všichni na tohoto mocného muže v pozadí žárlili, nikdo ho neměl rád. Ale on byl na rozdíl od nich racionální, obezřetný, ovládal se. A když nadešel vhodný čas, aby zničil reputaci nepřítomných, neváhal. Třetí říše prohrála, ale on pomýšlel na čtvrtou říši pod svým vedením. V Německu nebo kdekoli jinde.

Na okraji propasti

Navzdory snahám nacistů udržet vše v tajnosti se genocida židů provalila. 17. prosince 1942 vydali vedoucí představitelé Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu první oficiální prohlášení týkající se vyhlazování židů a dalších evropských národů. Oznámili, že poženou k odpovědnosti osoby odpovědné za násilí vůči civilnímu obyvatelstvu. I když ještě neznali rozsah ani metodu, o samotném faktu vraždění byli informováni.

Moskevská deklarace z října 1943, podepsaná Franklinem D. Rooseveltem, Winstonem Churchillem a Josifem Stalinem, potvrzovala, že po příměří budou pachatelé válečných zločinů vydáni do zemí, kde se jich dopustili, a souzeni

podle zákonů příslušné země. „Velcí“ váleční zločinci, jejichž zločiny se nedají geograficky omezit na určité místo, budou souzeni všemi spojeneckými vládami společně.

V listopadu 1943 se tři spojenci na konferenci v Teheránu rozhodli, že nebudou s Německou říší vyjednávat, ale že vzhledem k nesmírnému rozsahu zločinů budou požadovat bezpodmínečnou kapitulaci. Zlo bylo spácháno. Vina určena. To bylo nezvratné. Hitler, před nímž vyvstávala možnost porážky, tak věděl, co ho čeká. Byl předem odsouzen k smrti. Rozhodl se, že nezemře sám.

Hitler, který si kdysi představoval, že německý národ, prezentovaný jako „árijská rasa“, bude vládnout světu, odsoudil v březnu a dubnu 1945 své armády a svůj národ ke kolektivní sebevraždě, neboť usoudil, že neodpovídají jeho ambicím. Kdyby byl ve svém šílenství mohl, dal by více méně všechny Němce postřílet. Nejsou ho hodni. „Jeden ze tří je zrádce,“ říkal. Podle něho měli bojovat proti bolševické invazi do posledního náboje, který si pak střelí do srdce či do spánku. Jeho pobočník Nikolaus von Bredow vyprávěl, že někdy mezi Vánocemi 1944 a Novým rokem 1945 mu řekl, že válka je prohraná, protože Spojenci jsou příliš silní, ale že odsuzuje zrádce. A dodal: „Nikdy se nevzdáme, možná zahyneme, ale strhneme s sebou celý svět.“

Hitler měl rád abstrakce: německý národ, Německo, Říše. Ale neměl rád Němce. Těmi vždy opovrhoval. Ve své slátanině *Mein Kampf* o nich mluvil jako o „masách“, s nimiž lze libovolně manipulovat. Četl *Psychologii davu* od Le Bona. Nakonec se pokusil strhnout své krajany do záhuby. „Bídu lidí i zkázu státu úmyslně vyvolal v posledních měsících války Hitler. Ba chtěl i něco ještě horšího: Jeho posledním programem pro Německo byla smrt celého národa. V posledním období se z Hitlera stával zrádce

Německa, a to docela vědomě,[18]“ napsal německý novinář a spisovatel Sebastian Hafner. Hitler se nakonec Němců „bál“. Od doby, kdy jeho armády ustupovaly, se tento muž, který si kdysi vychutnával davy provolávající jeho jméno a desetitisíce rukou zvednutých k pozdravu, se začal veřejným vystoupením vyhýbat. Cestoval ve zvláštním vlaku mezi svými dvanácti betonovými kasematami na všech frontách, a mezi berlínským Kancléřstvím a Berghofem na Obersalzbergu. Od podzimu 1944 už nevycházel ven. Už žádné proslovy, už žádné přehlídky vojsk. Žil zahrabaný ve svých bunkrech. „Orlí hnízdo“ v Taunusu a „Vlčí doupě“ ve Východním Prusku byly posledními místy jeho pobytu. Potom, od ledna 1945, se uchýlil do vůdcova bunkru v Berlíně, posledního zákoutí Říše stejně tak velké jako efemérní. Nakonec ho tam obklíčili nejen Rusové, ale také Berlíňané. Navzdory nedostatku informací (i když někteří Němci poslouchali BBC) se mínění jeho poddaných vyvíjelo negativně, ovlivněné ztrátami blízkých na frontě, bombardováním a strádáním a strachem ze špiclů gestapa. Kdyby Hitler vyšel ze svého sklepení, byli by ho jeho krajané nejspíš rozsápali. Jeho propagandista Goebbels ho jen stěží přiměl promlouvat do rozhlasu. Od léta 1944 byl na svých cestách neustále obklopen strážnými. Při každém rozhovoru stáli za ním vždy dva muži se zbraní. Ochutnávači testovali nezávadnost jeho vegetariánských jídel.

Nacistická ideologie byla od léta 1944 terčem šířící se nenávisti a sarkastických poznámek Berlíňanů, kteří neztratili nic ze svého cynismu. A tak, když se Berlín dostal do sevření mezi Američany a Rusy, mohla Hitlerovi ještě udělat radost perla typicky berlínského černého humoru, kterou odchytili jeho blízcí: „To je velice praktické. Můžete teď jet metrem

18 Sebastian Haffner, *Anmerkungen zu Hitler*. Kindler Verlag, 1978.

z východní fronty na západní.[19]“ Ale kolovaly i peprnější vtipy: „Boje přestanou teprve tehdy, až se Göring vejde do Goebbelsových kalhot,“ ironizovali Berlíňané. Lidé si ulevovali humorem, ale nespokojenci by určitě rádi přešli k činům, kdyby mohli. Místní a regionální funkcionáři NSDAP obecně ztráceli důvěru. Kdyby je nechránila policie, mnoho z nich by bylo už od léta 1944 zavražděno. V březnu 1945 většina gauleiterů už ze svých míst dezertovala právě z obav z tohoto rizika. Když Hitler navrhoval, aby se místní straničtí funkcionáři stali propagandistickými důstojníky a motivovali vojáky, velitelé armád to odmítli se zdůvodněním, že by je vojáci zabili.

Tmel strachu

Dokud žil Hitler, nebyly organizovaný odpor nebo rebelie možné. Jak se organizovat, když všichni bojeschopní muži jsou na frontě a snáší se déšť bomb? Když gestapo hlídá všechna zákoutí ulic, a dokonce i vnitřek domů? Když mobilní skupiny SS mají právo vás sebrat a bez soudu pověsit na lucerně nebo na větvi stromu? Tito fanatici byli schopni oběsit každého, jehož doklady nebo tvář se jim nelíbily. Takto zemřelo mnoho bezejmenných lidí. Němce na jejich místech však nedržel až do poslední hodiny nacismus ani vlastenectví, ale strach z Rusů, vystupňovaný Goebbelsovou propagandou líčící „valící se vlny asijských hord“. Podle ní bylo lepší umřít se zbraní v ruce nebo spáchat sebevraždu než se stát obětí jejich krutosti. Když počátkem roku 1945 vstoupili do Německa západní Spojenci, nacházeli obyvatelstvo zbavené iluzí, které je vítalo jako zachránce. Pro ty,

19 Podle pamětí Traudl Jungeové.

kteří měli to štěstí, že žili na západě nebo tam utekli, byla americká nebo britská okupace vysvobozením.

Svou roli hrál i strach z gestapa nebo polního četnictva. V tomto posledním roce války vedoucí výzvědné služby Ernst Kaltenbrunner sledoval zblízka nálady obyvatelstva na územích kontrolovaných Říší i obyvatelstva Německa. Jednota německého národa, kterou se nacisté tolik zaklínali, už totiž patřila minulosti. Zprávy SD[20] zaznamenávaly v Německu a v Rakousku vzestup toho, čemu říkali „defétismus". A zaznamenávaly i to, že obyvatelstvo západních oblastí Říše projevuje tendenci bouřit se proti pokračování ve válce. Rovněž tak se ukázalo, že tvrzení, podle něhož nacističtí činitelé po kapitulaci využívali sympatií obyvatelstva, aby se ztratili, je pouhou fantazií.

Na rozdíl od toho, co si představovali vítězové, kteří viděli za každou zdí schovaného nacistu, byla intoxikace Němců nacismem už minulostí. Nutno ovšem přiznat, že hlavně v oblastech tolik nepostižených bombardováním se ještě vyskytovaly názory, že není vše ztraceno. Albert Speer o své návštěvě Vestfálska v březnu 1945 napsal, že potkal rolníky, kteří prohlašovali: „Führer má v záloze ještě něco, co v poslední chvíli vytáhne. A pak dojde v situaci ke zvratu." Vliv nacistické propagandy uvízl v hlavách ještě nadlouho. Proto byli spiklenci z 20. července 1944, kteří se pokusili o atentát na Hitlera, ještě dlouho po válce považováni za zrádce.

Když Hitler viděl, že je vše ztraceno, rozhodl se proměnit to, co zbývalo z Německa, v prach a popel. 19. března 1945 dal věrnému Speerovi rozkaz zničit infrastrukturu a průmysl. Speer raději nevzdoroval, ale i když Hitlerovi nic neřekl,

---

20 *Sicherheitsdienst* (Bezpečnostní služba), ve skutečnosti sloužící špionáži a udavačství.

rozkaz neprovedl. Také generál Gotthard Heinrici, odpovídající za obranu Berlína, jenž odmítl praktikovat v SSSR politiku spálené země požadovanou Hitlerem, kdy měl ustupující wehrmacht plamenomety spálit všechny vesnice, jimiž procházel, se postavil proti rozkazům nařizujícím zbytečnou destrukci. Ve stejnou dobu neuposlechl rozkazy ani generál Walther Wenck a evakuoval tolik vojáků a civilistů, kolik jen mohl, směrem k americkým liniím na Labi, místo aby chvátal vyprostit führera z obklíčení. Wenck měl ještě vojáky i tanky, ale ne dost, aby se postavil Rudé armádě. Německo bylo v troskách, ale poslední destrukce, které by z Hitlera udělaly moderního Nerona, se nekonaly.

Hitler, z něhož byla po pěti letech války a polykání drog fyzická i duševní troska, stárl den ze dne. Byl zasažen jeho nervový systém. Své okolí děsil náhlými výbuchy hněvu. Potom upadal do apatického klidu, kdy byl několik hodin snesitelný. Někteří důstojníci jeho chátrání viděli a pochybovali o jeho schopnostech. Odhadovali škody, které způsobil jejich vlasti. Ale nikdo se neodvážil vztáhnout na něj ruku. Plukovník von Stauffenberg, jeho mentor generál von Tresckow a třicítka jejich politických přátel a spolubojovníků zaplatili za pokus o puč životem. Nikdo jiný přísahu jeho osobě neporušil. Čekali na Hitlerovu smrt, aby se pak rozlétli jako hejno vrabců.

Soumrak bohů

Představa wagnerovské apokalypsy se vznášela již nějakou dobu ve vzduchu. 12. dubna, čtyři dny před poslední sovětskou ofenzívou, pozval Albert Speer nacistické hodnostáře, mimo jiné i admirála Dönitze a plukovníka von Belowa, na poslední koncert Berlínského filharmonického orchestru.

Hráli Beethovena, Brucknera a hlavně finále Wagnerova *Soumraku bohů*. Na konci představení byly diskrétně rozdány tabletky s kyanidem[21]. To odpovídalo představám Hitlera, který snil o kolektivní sebevraždě. Tím, že jim rozdal smrtící prostředek, zároveň svým paladýnům naznačoval, že v případě porážky je smrt jediným východiskem. 20. dubna 1945 ruské tanky vjely na předměstí Berlína, ale rozlehlá metropole ještě nebyla zcela obklíčená. Mnoho pozvaných hostů přišlo slavit padesáté šesté Hitlerovy narozeniny. Ministr propagandy Goebbels přispěchal se lží v rozhlasovém vysílání: „Mohu vám potvrdit, že führer se těší skvělému zdraví. Je jako vždy v čele svých vojsk, jimž přináší povzbuzení a inspiraci."

20. dubna Hitler vyšel naposledy v životě na vzduch, aby na dvoře bunkru povzbudil a vyznamenal několik chlapců z Hitlerjugend. Scéna byla nafilmována. Vidíme ho v doprovodu Artura Axmanna, který Hitlerovu mládež vedl. Hitler se zvednutým límcem kabátu, s paralyzovanou třesoucí se levou rukou schovanou za zády, drží nějaký předmět, aby zmírnil křečovité záškuby. Poplácává po tvářích mladičkého chlapce vyznamenaného za to, že bazukou zničil dva ruské tanky. Axmann později řekl, jak byli udivení, že vyznamenání nechalo chlapce netečným. Když se pak vraceli do toho, co zbylo z Kancléřství, našli ho, jak spí na chodbě. Všichni tito mladiství bojovníci byli totiž velmi vyčerpaní. Mezitím halasně vešel do bunkru Göring, jen o málo později následovaný Himmlerem. Göring měl na sobě novou khaki uniformu, o níž někteří přítomní prohlásili, že v ní připomíná amerického generála. Tato poznámka měla dvojí smysl. Speciálně Bormann *reichsmarschalla* podezíral, že

21 Himmler dal vyrobit kapsle s kyanidem draselným (cyankáli) v koncentračním táboře v Sachsenhausenu.

tajně vyjednává s yankees. Jako pán domu ho přijal jen se sebezapřením. Šéf již neexistující luftwaffe ovládl společnost svou vervou a obezitou, kterou těsné prostory suterénu a množství lidí činily poněkud neskladnou.

Hitler jim stiskl ruce a starostlivě se jich vyptával na rodiny. Ministr zbrojení Albert Speer, servilní jako vždy, lhal a říkal, že jeho žena a děti jsou u jednoho přítele v okolí Berlína, kde je vše v pořádku. Bormann věděl, že je uklidil na bezpečné místo v Holštýnsku, na sever Německa, kde nebyli Rusové ani bomby. Ale svého distingovaného kolegu neudal. Přitom již dříve nařídil, aby defétisté, kteří budou evakuovat své rodiny, byli jako takoví trestáni smrtí[22]. Myslel si, že mu toto ustanovení dovolí zbavit se rivalů, když je označí a vystaví führerovu hněvu. Ale co platilo pro ostatní, pro něj očividně nikoli: On sám poslal rodinu do bezpečí v Bavorsku. Také schoval peníze, protože věděl, že bez haléře v kapse řeku Styx nepřekročí.

Himmler a Göring viděli žalostné divadlo, které skýtal hendikepovaný a zničený Hitler, a také si z toho vyvodili závěry, které se přímo vnucovaly. Už nějakou dobu si nedělali iluze: Je třeba se zařídit pro dobu po válce. Jednota však v tomto směru v bunkru nevládla. Jejich führer viditelně čekal na katastrofu. Ale ani oni nebyli právě v nejlepší formě. Göring, obvykle velký jedlík a milovník alkoholu, byl zdrogovaný morfinem. Himmler připadal přítomným zhroucený a vyděšený, ale oba měli dost jasnou představu, jak se stáhnout ze hry. Pro Himmlera bylo teď jediným

---

22 Právě to se stalo Hitlerovu bývalému lékaři doktoru Karlu Brandtovi, který poslal rodinu na bezpečné místo. Hitler svolal vojenský soud, který odsoudil Brandta k smrti. Na vykonání rozsudku však nebyl čas. Toho se zhostili až později Spojenci, protože Brandt byl zapleten do masových zločinů třetí říše. Karl Brandt byl rival doktora Morella, jehož obviňoval, že Hitlerovi zničil zdraví.

východiskem uzavření separátního míru s Angloameričany na západě.

Oba kumpáni se pokoušeli Hitlera přesvědčit, ale o vyjednáváních mu pochopitelně neřekli. Líčili mu, jak nacistická strana dostane po válce druhou šanci – to by se mu mohlo líbit. Göring byl přesvědčen, že jedině kapitulace může zachránit to, co z Německa zbývá, a zadržet Rusy. Jednu věc však führerovi neřekl, a to, že sám sebe pokládal za reprezentativnější osobu pro vyjednávání než jeho. Snil o senzačním setkání, kdy se „velký německý náčelník", tedy on, setká na Labi „s velkým americkým náčelníkem" Eisenhowerem. Göring navíc na rozdíl od Hitlera mluvil anglicky. Oba dva prosili Hitlera, aby zastavil boje. On však na jejich argumenty nereagoval. Ale nedostal ani jeden ze svých pověstných záchvatů hněvu. Všichni ti lidé, kteří mu přišli poblahopřát, ho dojímali. Rozloučil se s nimi: „Můžete odjet z Berlína na svá stanoviště. Já zůstanu s několika loajálními muži, jako je Martin Bormann, kteří se ke mně přidali z vlastní vůle a kteří souhlasí, že se mnou v případě potřeby půjdou na smrt."

Göringovi dovolil odjet na jih, údajně proto, aby řídil vojenské síly na jihu. On a Himmler hleděli na tohoto muže, který se už nedokázal udržet zpříma, jehož tváře byly propadlé a jenž pokyvoval hlavou jako osmdesátník. Za ním stál Bormann, svému pánovi stále v patách. *Reichsmarschall* ztrácel elán, ale byl robustní postavy. Vypil ještě několik kalíšků koňaku. Mezi ním a Himmlerem stále ještě byly zbytky vzájemného spiklenectví, datujícího se od doby, kdy mu roku 1934 přepustil vedení gestapa a zajistil mu tak budoucnost. Göring ukázal pohledem na Bormanna, který se držel o něco dál, tajemný jako „Sfinga", což byla přezdívka, kterou mu občas dával Hitler, a zašeptal Himmlerovi vyděšeně: „Tohle je můj smrtelný nepřítel. Poštval führera proti nám. Jsem

si jistý, že jen čeká na příležitost, aby mě dal popravit. A vím také, že ho Hitler jmenoval místo mě svým nástupcem."

Göring tak odešel z „tohoto bunkru, kde už nevelel Hitler, ale Bormann". Himmler tak rezervovaný nebyl. Ale při pohledu na Hitlera, zmatenějšího než kdykoli předtím, je zaléval studený pot. Odejít z tohoto doupěte pro ně byla úleva. To bylo naposledy, kdy viděli muže, jemuž zasvětili život. Göring se nejspíš dostal na dosud přístupné letiště v Rechlinu za Berlínem a odletěl do jižního Německa. Himmler odjel autem do svého posledního útočiště, na statek svého lékaře Felixe Kerstena v Hartzwalde na sever od Berlína, kdo ho čekala skupina věrných.

Poslední okruh věrných

Kolem 19. hodiny večerní dopadla na Berlín celá kaskáda bomb. Američané také hodlali oslavit Hitlerovy narozeniny, ovšem svým způsobem. Führer nařídil Keitelovi, aby se spojil s Wenckovou armádou a prostudoval možnost vyčistit s její pomocí centrum města.

V neděli 22. dubna popadl Hitlera strašný záchvat hněvu. Ze svého pokoje vyšel dříve než obvykle a vztekle se ptal, odkud přichází střelba, kterou slyší. Asi si uvědomil skutečnost, protože se zeptal: „To jsou Rusové už tak blízko?" Město trpělo neustálým bombardováním. Po nočních náletech britských a amerických letadel následovala jen dvouhodinová pauza, než začalo ostřelování Sověty. Od 22. dubna do 2. května Rusové vypálili na hlavní město asi dva miliony střel. Hitler zavolal Goebbelse a jeho blízké. Přede všemi prohlásil: „Berlín neopustím." Keitel odjel spolu s Jodlem. Hitler mu přikázal dát na cestu sendviče, čokoládu a půl láhve koňaku. Potom dovolil svému

osobnímu lékaři doktoru Morellovi, muži, jehož mu kdysi doporučil Bormann, aby odjel do své „lékařské ordinace na Kurfürstendammu“. Morell mu řekl, že Kurfürstendamm už neexistuje; führer mu odpověděl: „Tak odjeďte a hodně štěstí.“ Viditelně nechtěl vědět, co se děje. Od této chvíle ztrácel elán přímo závratnou rychlostí. Opakované injekce a dávky léků na povzbuzení z něj mezi dvěma krizemi dělaly muže nabitého nepřirozenou energií. Morell mu proti střevním křečím naordinoval tabletky vlastní výroby, nesmírně nebezpečnou směs strychninu a rulíku. Hitler spolykal až dvacet kapslí za den, čímž mnohonásobně překračoval povolenou dávku. A byl celý rozpíchaný injekcemi různých drog, mimo jiné pervitinu, který patří mezi metamfetaminy. Dlouho se vzpamatovával ze sluchového šoku, který utrpěl při explozi bomby 20. července. Protože nevycházel na čerstvý vzduch a byl vegetarián, usínal až nad ránem po dávce silných sedativ. Už dlouho nosil v práci brýle, ale na veřejnosti je sundával. V prosinci 1944 prodělal operaci hrdla.

Tento den očekával zprávy od generála SS Felixe Steinera, který měl se svým tankovým sborem prorazit sovětské obklíčení. Náčelník štábu generál Krebs führera uklidňoval, ačkoli dobře věděl, že velí už jen imaginárním divizím. Generál Jodl tehdy usoudil, že bude dobré vyložit karty na stůl: Steiner má už jen pár tisíc mužů, vyčerpaných po ústupu od Štětína, několik už hodně opotřebovaných tanků a nedostatek pohonných hmot, zatímco Rusové obkličují hlavní město. Hitler dostal před svými důstojníky náhlý nervový záchvat, přerývaně dýchal a hlava se mu křečovitě třásla. Nařídil, aby všichni až na generály a Bormanna odešli.

Pak začal řvát jako šílený, běhal po místnosti sem a tam, máchal pravou rukou a vykřikoval, že je obklopen lháři a zrádci, mizernými darebáky, příliš ubohými, než aby

pochopili velikost jeho záměrů[23]. Bormann, jediný civilista, se odvážil pozdvihnout hlas, aby hájil generály, přestože obvykle mlčel. Ale přehlušil ho řev Hitlera, který křičel něco na adresu Steinera, a nakonec se zhroutil do křesla se slovy: „Válka je prohraná." Oznámil, že už mu nezbývá nic jiného než zemřít spolu s třetí říší, a zůstal sedět třesoucí se a s pokleslou čelistí. Bormann se pokusil šéfovu morálku pozvednout. Znovu mu navrhl, aby odjel se svým týmem do Bavorska, aby Říše přežila. Myslel přitom ovšem i na záchranu vlastní kůže, ale führer vůbec nepřipouštěl debatu na toto téma.

Zapuzení Göringa a Himmlera

Druhý den měl Hitler další záchvat vzteku, když se dozvěděl, že se Göring sám prohlásil jeho nástupcem. Vykřikoval něco o zradě a nařídil, aby byl maršál, který mezitím uprchl do Bavorska, zatčen. Ve skutečnosti byla celá tato intrika Bormannovým dílem. Počátkem měsíce Göring srovnal se zemí svůj statek v Schorfheide na sever od Berlína, aby nepadl do rukou Rusům. Poté odjel s manželkou Emmy a dcerou Eddou do vily, kterou koupil na Obersalzbergu v Bavorsku, na úpatí Hitlerova Orlího hnízda. A tam také padl do Bormannovy léčky. Zlikvidovat rivala na dálku nedokáže každý. Ale Bormann to svedl.

Večer 22. dubna 1945 poslal *reichsmarschallovi* rádiovou depeši, v níž ho informoval, že führer měl „nervovou depresi". Navrhoval mu, aby se chopil otěží vlády. Nedůvěřivý Göring mluvil o depeši jen se správcovou své chaty. Ale nazítří, 23. dubna, přijel na Obersalzberg náčelník štábu

23 Polní maršál Keitel vylíčil tyto události při výslechu v Norimberku.

luftwaffe generál Karl Koller, který Hitlerovu „krizi“ potvrdil. Göringovi radil, aby jednal. Odpověď odešla během dne, 23. dubna. Jak Göring později přiznal, při psaní depeše „se potil strachy“, poněvadž věděl, že bude muset projít Bormannovýma rukama, neboť ten disponoval poslední kódovanou rádiovou linkou z bunkru. *Reichsmarschall* se přesto rozhodl, protože usoudil, že „dá-li se do pohybu teď, může být obviněn ze zrady, ale kdyby nejednal, obvinili by ho, že zůstal nečinný ve chvíli katastrofy“. Když Bormann přinesl tuto zprávu Hitlerovi, ten právě hovořil s ministrem zbrojení Albertem Speerem, ale Bormann nečekal za dveřmi, až rozhovor skončí. Göring se v depeši odvolával na Hitlerův výnos z 29. června 1941, vydaný týden po invazi do Sovětského svazu, v němž ustanovil Göringa svým nástupcem pro případ, že by zemřel. Göring to pochopil tak, že když Hitler zůstal v Berlíně, rozhodl se zemřít.

„Souhlasíte, vzhledem k vašemu rozhodnutí zůstat v pevnosti Berlíně, s tím, že mi s okamžitou platností svěřujete řízení Říše a poskytujete naprostou volnost jednání ve vnitropolitické i zahraničněpolitické oblasti? (...) Nedostanu-li od Vás odpověď nejpozději do dvou hodin, budu předpokládat, že již nemůžete svobodně jednat a že je teď na mně, abych převzal odpovědnost za osudy země a národa.“ „Ďábelský tajemník“ předložil führerovi depeši jako „ultimátum“ a neloajální pokus o „uzurpaci“ moci. Albert Speer vyprávěl, že Hitler dostal strašný záchvat hněvu, křičel, že už dlouho tušil, že ho tenhle „zkorumpovaný narkoman“ zradí. Potom se uklidnil a rezignovaně řekl Bormannovi: „No dobrá, ať si Göring jedná o kapitulaci. Stejně je jedno, kdo to bude!“

Bormann Hitlerovi radil, aby hned napsal telegram, v němž Göringa označí za „velezrádce“. Führerova odpověď však zněla, že „s ohledem na jeho dlouholeté služby

straně a státu bude ušetřen trestu smrti, pokud okamžitě odstoupí ze všech funkcí". Podle historika Williama Shirera[24], válečného dopisovatele na norimberském procesu, to Bormannovi k likvidaci rivala nestačilo. Využil svůj vysílač a poslal radiogram *standartenführerovi* SS Frankovi, veliteli stráží SS v Berchtesgadenu, a nařídil mu, aby „za velezradu" okamžitě zatkl Göringa, jeho štáb a vedoucího říšské kanceláře Lammerse. To znamenalo odsouzení k okamžité popravě. Frank vzhledem k nesmírnému rozsahu tohoto úkolu váhal. Zašel za Göringem, vyložil mu obvinění, která byla proti němu vznesena, a při odchodu mu na noční stolek položil revolver, aby se zabil vlastní rukou. Ale druhý den o půl desáté ráno byl Göring stále ještě naživu. Odvedli ho proto ven, aby ho nemuseli zastřelit v přítomnosti jeho ženy a dcerky, ale v tu chvíli se rozezněly sirény. Přiletěla letka amerických bombardérů a zasypala Berchtesgaden bombami, přičemž zničila i vilu. Její obyvatelé utekli do protileteckého krytu a pochopili, že poprava je vlastně už zbytečná.

Pro Hitlera ale byla ještě horší zpráva, se kterou přišla 28. dubna ráno Německá tisková agentura, jež ji převzala od BBC. Podle ní Heinrich Himmler právě nabídl Britům prostřednictvím hraběte Folke Bernadotteho bezpodmínečnou kapitulaci. Führer se nyní shodl s Goebbelsem a Bormannem. Bormann mu potvrdil, že Himmler už dlouho udržuje přes Švýcarsko kontakty s Američany. Hitler si hned představoval, že když jeho „věrný Heinrich" přešel na stranu zrádců, měl nejspíš v plánu ho unést a vydat nepřátelům. Nyní pohlížel s podezřením na všechny příslušníky SS.

---

24 William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich: a History of Nazi Germany* (1960).